

BOZÓK FERENC

A király utolsó napja

István és Vazul konfliktusa

Sík Sándor *István király* című drámájában

Idén Sík Sándor *István király* című drámájának örömteli aktualitását adja, hogy a Nemzeti Színház 85 évnyi kihagyás (1939-ben játszották utoljára) után ismét műsorára tűzte ezt a 20. század harmincas éveiben rendkívül sikeres, de napjainkra szinte elfeledett drámát. Korabeli ősbemutatóját a legkorábbi, 1930. évi szegedi előadáshoz képest jelentősen kibővítve 1933. december 5-én vitték színpadra a régi Nemzeti Színházban. Idén megtört a hosszú csend a Nemzetiben. A bemutató 2024. március 2-án, szombaton került színre a Gobbi Hilda Teremben. Szereplők: Rátóti Zoltán (István király), Söptei Andrea (Gizella), Szabó Sebestyén László (Orseolo Péter), Szarvas József (Aba Sámuel), Kristán Attila (Vazul), Martos Hanga (Gyöngy), Tóth László (Buda), Mészáros Martin (Sebös), Battai Lili Lujza (Ilona), Rubold Ödön (Anasztáz), Szép Domán (Csanád), Varga József (Bolyha), Kovács S. József (Szalók), Maczky-Kő Bálint (Buda). Kóruszöveggel, énekekkel, szép kosztümökkel és dinamikus táncos koreográfiával közreműködtek továbbá a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Rippl-Rónai Művészeti Intézetének színészhallgatói is. A szereplők Szent István korának pogány és keresztény atmoszféráját megteremtő jelmezei Berzsényi Krisztina, az élénk koreográfia Berecz István munkáját és kreativitását dicséri. Rendezte Berettyán Nándor. Ötletes színpadtechnikai megoldás volt, hogy a kereszténységhez kapcsolódó szereplők és történések inkább a nézőtérnek szemben bal oldalon, a pogányok és pogánysághoz kapcsolódó események inkább a jobb oldalon kaptak helyet, a két fél konfliktusai pedig nagyrészt a színpad közepén. Fontos említenünk, hogy a Nemzeti Színház bemutatójára időzítve, azzal párhuzamosan a színház első emeletén megnyílt egy négy tárlóból álló időszaki Sík Sándor-kiállítás is. A tárlat a dráma piarista szerzőjének tudományos és irodalmi, papi és tanári munkásságát igyekszik bemutatni a látogatóknak, a szerző tárgyi emlékeiből válogatva. A kiállítás létrehozóinak nem titkolt „missziója”, hogy próbálják valamelyest visszahozni a köztudatba Sík Sándort, az elfeledett embert, tudóst és író. Az értékes tárlat a Piarista Rend Magyar Tartománya Könyvtárának, Levéltárának, valamint a Piarista Múzeum munkatársainak, főként Baranya Péternek, Bácskai-Horváth Hajnalkának, Borbás Péternek és Koltai Andrásnak válogatása, gondos munkája.

A második világháború előtt ünnepeelve szeretett Sík Sándor-dráma 1933-ban nagy siker volt Szegeden és a Nemzetiben. A mű a harmincas években voltaképpen predestinált volt a népszerűsége. Gondoljunk a Trianon utáni válságos időszakra, Szent István halálának 900. évfordulójára (1038/1938) és a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus, továbbá az első bécsi döntés (mindkettő szintén 1938) által ismét valamelyest reményt és tekintélyt kapó, megtépzott, csonkított, megalázott Magyarországra és az országnak akkor még bizakodó közhangulatára.

A világháború után berendezkedő Rákosi-, majd Kádár-rendszerben az *István király* „nyilván” lekerült a színpadokról. A Nemzeti Színházban szó sem lehetett az előadásról, ráadásul 1965-ben a régi színházat fel is robbantották. Aztán 1983-ban is „robbant” valami: a híres rockopera. A Kádár-korszak alkonyán Vazul

és István konfliktusának reminiscenciájára ismerhettünk rá az István–Koppány-dilemmában Boldizsár Miklós *Ezredforduló* című művében (opera-prójában) és a jelentős részben ebből a műből inspirálódott, Szörényi Levente–Bródy János szerzőpáros által megvalósított *István, a király* című, zajos sikert aratott és mindmáig színpadokon tartott rockoperában. Talán nem érdektelenek a családi és baráti kapcsolatok sem. Boldizsár Miklós apja, Boldizsár Iván író Sík Sándornak gimnáziumi tanítványa, később közeli barátja, munkatársa volt. Boldizsár Miklóst, az *Ezredforduló* szerzőjét Sík Sándor keresztelte. Feltételezhetjük, hogy Boldizsár Iván és fia, Boldizsár Miklós jól ismerték Sík Sándor *István királyát*. A Sík-dráma és a rockopera közti allúziós párhuzamot kínálja, hogy utóbbinak István–Koppány-dilemmája István uralkodásának kezdetén játszódik, és Koppány likvidálásával végződik, akit „pogánynak tartanak”, pedig „Bizánc jelét” (a keleti kereszténységet) magára vette. A Sík-dráma pedig István uralkodásának legutolsó napján játszódik, és végül a pogány Vazul eltávolításával végződik. Vazul Koppányhoz hasonlóan pogány életmódot folytat, noha „Bizánc jelét”, miként Koppány, színléte is magára vette. István király a trónutódlás szorult helyzetében a végül mindent jól rendező isteni gondviselésben próbál bízni. Abban, hogy a pogány Vazulra öntött keresztvíz valamiképp, akár Vazul makacssága, megátalkodottsága, direkt ellenállása ellenére is elvégzi majd a maga későbbi, történelmi, kegyelmi hatását: „Vazul meg van keresztelve, és az Istennek segítenie kell. A kegyelem mindent tehet” – mondja István a darabban, amelyre menyee, Ilona, Szent Imre özvegye azt feleli: „A mi édesatyánk erős, és le fogja győzni Vazult. És meg fogja nyerni az Úr Jézusnak.”¹ A rockopera Koppánya, István kihívója a fejedelmi szeniorátus (legidősebb férfi rokon) jogára hivatkozik a trónutódlás kérdésében, szemben a nyugati keresztény királyságok primogenitura (a király elsőszülöttjének vagy legidősebb még élő gyermekének) utódlási elvével. Sík Sándor drámájában Vazul pedig István nővére (Ilona) fiának, tehát unokaöccsének, Orseolo Péternek a kihívója, riválisa. A dilemmatikus alaphelyzet párhuzama és fő kérdése a rockoperában és a Sík-drámában egyaránt röviden és egyszerűen úgy foglalható össze, hogy vagy új és keresztény állam szilárduljon meg, és a magyarság tagozódjon be a nyugati keresztény, feudális királyságok közé, vagy morzsolódjon fel népünk a hadak útján mint pogány fejedelemség, eszmeileg és gazdaságilag eltávolodva a keresztény, feudális Európa államaitól.

Később, már az 1983-as rockopera és a rendszerváltás után két tévéjáték is készült Sík Sándor *István királyából*. A Magyar Televízió először a Weöres Sándor Regionális Színház előadása alapján tűzte műsorra 2001-ben. Főbb szerepekben Csendes László (István király), Petényi Ilona (Gizella), Györfy András (Vazul), Deák Éva (Gyöngy), Pintér Gábor (Orseolo Péter). Rendezte Pataki András. Később, szintén a Magyar Televízió, 2011. augusztus 20-án, Szent István ünnepnapjára időzítve, este sugározta az 1-es csatornán az újabb tévéjátékos megoldást. A Sík-drámát igencsak megtisztelték, hiszen korabeli népszerű, foglalkoztatott színészekből álló szereposztást kapott: Gálffi László (István király), Cserhalmi György (Vazul), Venczel Vera (Gizella), Bacsa Ildikó (Ilona), Hirtling István (Orseolo Péter), Mádi Szabó Gábor (Aba), Szoboszlai Sándor (Anasztáz), Kaszás Gergő (Sebös), Tóth Tamás (Gotthard), Quintus Konrád (Buda), Kőszegi Ákos (Szalók), Borbiczki Ferenc (Bonyha). Rendezte, televízióra alkalmazta Esztergályos Károly, aki a drámát lényegében kamaradarabbá egyszerűsítette. Díszletben, jelmezben és koreográfiában viszonylag eszköztelen, kamaraszerű előadás volt. Főként a mellékszereplők dialógusai maradtak ki. Gyöngyöt mint szereplőt teljesen elhagyták, csakúgy, mint a dráma legkorábbi, első szegedi változatából. A tévéjáték fókusza és fő célja természetesen

István és Vazul különbözőségének és konfliktusának megjelenítése volt, feszült, de talán kissé visszafogott dialógusaikon keresztül.

Mi volt Sík Sándor célja a dráma megírásakor? A szerző így nyilatkozott saját drámai koncepciójáról a korabeli sajtónak: „A darab magva a legendából ismert merénylet Szent István ellen: a szent királlyal szemben álló erőket Vazul és Péter képviselik, fontos szerep jut Szent Imre özvegyének is. Az egész cselekmény 1038 Nagyboldogasszony napjának estéjén és éjszakáján játszódik le.”² István öröklődik. Érti saját uralmának alkonyát, és két trónutód forog a fejében és a szívében: Péter és Vazul. De a velencei Pétert nem érzi eléggé magyarnak, a pogány magyar Vazult pedig nem sikerül megnyugtatóan kereszténnyé szelídíteni. István nyilván elhunyt fiában, Imrében látta volna azt az utódot, aki kereszténnyé és magyarrá egyszerre tudta volna szeretni nemzetét, és ebben a tekintetben minta és példakép lehetett volna. Vazul a pogányok kopjás seregére, Péter a német lovagok páncélosaira számít. A pogány uralom az ország, a nemzet elaprózódását, feloldódását jelentheti, a német befolyás a hűbériséget, a nemzeti öncélúság, függetlenség megszűnésének veszélyét ígéri. „A szent király szinte kétségbeesve látja, hogy nagy műve veszendőben van, országa a megsemmisülésre van szánva. Ezt a lesújtó érzést teljes meggyőződéssé teszi Szent Istvánban az ellen Vazul tudtával tervezett, de meghiúsult merénylet. Ekkor eszmél rá, hogy itt emberi erő nem segíthet, és azért árva népét, birodalmát az Isten és Szűz Mária oltalmába ajánlja.”³

Sík Sándor az *István király* korabeli, nemzeti színházi előadása kapcsán így fogalmazott: „Szent István a szó legszorosabb értelmében tragikus hős. Emberfölötti ember, aki nemcsak megérzi nemzetének legnagyobb, századokra kiható történelmi problémáját, hanem messze megelőzve korát, az egyszer s mindenkorra érvényes egyetlen feleletet is meglátja: a magyarságnak mindenestül kereszténnyé, azaz nyugativá, műveltté, lelkivé kell lennie, de ugyanakkor mindenestül magyarnak is maradnia. Ebből fakad helyzetének tragédiája.”⁴ Szent Gellért érti a király szándékait és szívét, de a sorsdöntő történelmi pillanatban távol van. Gellérten kívül Ilona, Szent Imre özvegye érzi még a király szívének dobbanását. Az olvasó vagy néző számára érzékelhető gyengéd szál mutatkozik István és Ilona kapcsolatában. Istvánon és Ilonán (és talán Gellérten és Gizellát is ide sorolhatjuk) kívül a többi szereplő vagy csak magyar, vagy csak keresztény. Mindkét táborból hiányzik mindennemű kompromisszum, empátia a másik féllel szemben. A király érzi halálát, így sürgetővé válik az utód kijelölésének kényszere. A két párt közt nincs igazi átjárás. A keresztény párt Péter herceghez húz, a pogány-magyar párt Vazul herceg köré szerveződik. A darabban, amely a király életének utolsó napját mutatja be, István végső kétségbeesésében mindkettővel tesz még egy utolsó, hiábavaló kísérletet. Pétert nem sikerül megértővé tenni a magyarokkal szemben. Péter a németeknél keres vazallusi oltalmat és erőt, Vazul és követői összeesküvéssel és a király elleni gyilkos merénylettel válaszolnak. István az apostoli király küldetésstudatának vakmerőségével és mély hitből fakadóan (vagy végső kétségbeesésében?) a Boldogasszonynak ajánlja a koronáját. Ezzel a misztériumjátékok apoteotikus megoldása felé tolja a drámai megoldást, vagy elismeri annak megoldatlanságát. Vazul feleségének, Gyöngynek alakja fokozatosan kap egyre nagyobb teret a drámában. A szegedi előadásban csak említi, ám a Nemzeti Színházban már ő az egyik központi alak, a „pogány ősanya”, a pogány mozgalom spirituális motorja, ideológiai, szakrális lelke. Így képződik meg a két összebékíthetetlen világnézet kontrasztja a két asszony alakjában is, legkivált Gizella királynénak és Gyöngynek második felvonásbeli, magas feszültségű összecsapásában.

A korábbi, szegedi Fogadalmi-templom szentelési ünnepeire elkészített drámából még hiányzott a két karizmatikus férfi (István és Vazul) izgalmas tükröződése feleségeikben, Gizellában és Gyöngyben. Gyöngy ugyan saját szavai szerint „szegény asszony”, aki könnyörögni érkezik, kikönyörögni férjét a börtönből, tehát neki kellene lennie a meghunyászkodó női szereplőnek, ám Gizellával folytatott dialógusában inkább Gizellát érezzük alárendeltnek, megalázkodónak, kompromisszumot keresőnek, és Gyöngyöt dominánsnak, kevélynek, parancsolónak. Gyöngy ellentmondást nem tűrő öntudattal, voltaképp „fejedelemasszonyként” viselkedik. Nyíltan a szemébe mondja Gizellának, hogy nem szeret második lenni. Úgy fogalmaz, hogy ő is vezérasszony, sőt „királyné” Vazul mellett, a maga földjén és saját fegyveresei körében. Gyöngy asszonyi mivoltában is megalázza Gizella királynét, amikor kifejezi, hogy a trón legesélyesebb várományosa, Gizella fia, Imre meghalt, így tehát az ő fiaiban (András, Béla, Levente) kell folytatódnia a királyi jövendőnek. Mintha megjövendőlné az Árpád-ház további sorsát.

A Sík-drámában sem Gizella, sem István nincs a keresztény szentek és legendák szobortalapzatára állítva, és Gyöngy is érthető, azonosulható, emberközeli karakter. Ez a szerző bravúrja. A két hősnő egyaránt kidolgozott, árnyalt, komplex karakterek. Örökre hálás feladat és igazi kihívás az őket megformáló mindenkori színésznőknek. Gyöngynek az Árpád-házi királyokra vonatkozó jóslatára is utal egy további nyilatkozatában Sík Sándor: „Szent István mint drámai probléma kétszeresen izgató. Ha csak az embert, az egyént nézzük benne, akkor a szó legigazibb értelmében tragikus alak, a legrettentőbb tragédia hőse, aki egy felsőbb eszme kedvéért emberfölötti feladatra vállalkozik: új lelket adni egy népnek, az egész nép akarata ellenére. Mi azonban Szent István alakját nem tudjuk csak ezen az egyéni tragédián át nézni, hiszen tudjuk, hogy a szent király eszméje mégiscsak győzött, s éppen Vazul leszármazottjai révén.”⁵ Ezer éve vívott két, eltérő hazaszeretet-felfogás két archetípusának összezsapása koncentrációként a két, részben szimbolikus hősnőben. Az egyik oldalon Vazul a tiszta, szilaj, zabolátlan pogány őserő. Hősies hazaszeretete az ő személyében nem vonható kétségbe. „Eb ura fakó szenvedélyének”, fejedelmi magyarságot féltő szívének és eszének a nyugati feudális királyságokhoz kapcsolódás csak a vazallusság veszélyét, baljós rémét vetíti előre. Az I. felvonásban Vazul azt veti István szemére, hogy a keresztény megölte benne a magyart. A II. felvonásban Vazul úgy fogalmaz, hogy a magyarság elernyed a templomok hűvösén. Napfény, levegő, korlátlan pusztá kell a népnek, harc, zsákmány és száguldás. István hiába bizonygatja, hogy a kettő nem kettő, hanem egy. Küldetésesen tudja, hogy legelőször saját magában kell példaként eggyé válnia kereszténynek és magyarnak. Vazul mindent, ami nyugati, cselszövésnek, árulásnak, veszélynek érez. István pedig előképe lesz a nyugatra is figyelő távlatos magyaroknak. István jobban szereti Vazult és magyarjait, mint azok magukat érteni és szeretni tudják, mert önmagukba forduló szeretetük felmorzsolja őket a hadak útján. Ő a jövőbe is tekintő, sőt jövőbe is látó, a jövőért kompromisszumokat is elfogadni kész, diplomatusabb, távlatosabb magyar. Olyan, aki „értünk haragszik, nem ellenünk”. István Európából is képes rátekinteni saját magyarságára, mint később sokan, például a reneszánsz kultúrát kortársi frissességgel Magyarországon meghonosító Hunyadi Mátyás, vagy Sík Sándor másik nagy drámájának tragikus hőse, Zrínyi, vagy a magyarságnak európai tükröt állító Széchenyi, vagy a magyar nyelvet a nemzetközi tudományosság áramkörébe bekapcsolni igyekvő Kazinczy Ferenc, vagy *A föl-földobott kő* és *A magyar Ugaron* című versek költője, Ady Endre. De gondolhatunk Anjou Nagy Lajos király

és az öreg Toldi vitájára is Arany Jánosnál, a *Toldi estéjében*. A nagy, „perspektivista” magyarok példatára a kedves olvasó által tetszés szerint bővíthető.

Már az 1933-ban színpadra állított darab főszereplői is megértették ezt az üzenetet: „Mikor Kürthy József (István) és Kiss Ferenc (Vazul) a színpadon szemben állnak, és ezt a szimbolikus, történelmi harcot vívják egymással, az egyik pillanatban az egyikkel, a másikban a másikkal érez az ember, csak a végső nagy jelenet, a koronafelajánlás nagy történelmi apotheózisa emeli ki az embert az erők, hitek, szenvedélyek harcából, a történelem ítélkező magaslatára.”⁶ István szilárd alapot épített a keresztény magyar királyságnak, de Imre halála után ki építkezzen az imádsággal és okos szorgalommal készített, sziklára épült alapokra? „Szent István tudja, hogy mihelyt lehunyja szemét, nyílt harcra kerül sor. A király azt szeretné, ha Vazul lenne az utódja, bár őt is ellenségként emlegetik. Vazul valóban összeesküvést sző a király megölésére, és amikor ezt Péter herceg megtudja, megsüketíti és megvakíttatja a lázadó királyjelöltet.”⁷ A darab olvasójában vagy nézőjében talán zavart okozhat, hogy vajon a szerző kít is akart igazi drámai főhőssé emelni. Vazult vagy Istvánt? Sík Sándor igen bátor, modern és katolikus elkötelezettségét ismerve nagyvonalú volt, hisz István és Vazul vagy feleségeik verbális csatáiban meg sem próbálja az olvasó vagy a néző rokonszenvét valamelyik szereplő személye felé terelni, manipulálni. Vagy ha igen, azt alig vesszük észre. Ebben a szerző nagyon diszkrét, nem tola-kodó. Sőt, mintha az első számú drámai hős inkább Vazul lenne. Vazul „egy tömbből faragott” figura. Még felesége, Gyöngy is komplexebb, árnyaltabban rajzolt karakter. Vazul elveit, gondolatait egyszerűen fejti ki, cselekvései kiszámíthatóak. Csak a pusztában hisz. Krisztus hitét gyengeségnek, az új hit alázatosságát meghunyászkodásnak tartja. Az új hittől, a „tömjénes papoktól” és a „vaskobakos lovagoktól” nem csupán a nyugati vazallusság már említett réme miatt idegenkedik. A kereszténységet a „tűrők vallásának” nevezi. Úgy véli, hogy Krisztus vallásában elsorvad a magyar, mert lóra és harcra született. István döntése nagyon nehéz. Vazulban az Árpád-vér jogán szeretne trónutódot látni, ám megijed. Nemcsak a kérlelhetetlen, uralkodói szándékait véka alá sem rejtő pogánytól, hanem a borissza, asztalt csapkodó, erkölcstelen korhelytől is. István következetesen, programszerűen erényes és szent. Az életszentség számára életprogram. Vazul viszont meggyőződéses pogány és „következetesen” erkölcstelen korhely. Részletesen kifejti érveit és „magánpszichológiáját” például a borozás és tivornyázás látszólagos örömeinek, eufóriájának gyakran bánatból is eredő lelki okai mellett. A pogányság pirospozsgás, boros bűnei inkább kedvére valók, mint a kereszténység sápadt, józan erényei. Vazul emlékezteti Istvánt, hogy István szülei, Géza és Sarolt sem vetették meg a bort, és Sarolt verekedős, kötekedős, kemény pogány asszony hírében állt. Géza fejedelem két Istennek is szolgáló diplomáciai „okosságát” is példaként említi. Istvánt ezek az érvek elcsüggesztik. Tudja, hogy csak a mának élő mámor és csupán a hősi virtuskodás és katonai portyázások nem fogják életben tartani a nemzetet. István lelkében ambivalens érzések és gondolatok kavarnak, mert fél a Vazul által kínálkozó jövőtől, mégis szereti Vazult. „István szívéhez inkább a pogány, de magyar Vazul áll közelebb, mint az idegen, hajlékony, de a magyar művet veszélyeztető Péter herceg. [...] István király problémája az, hogyan lehetne a csökönyösen magyar Vazult hú kereszténnyé tenni, vagy ha ez sehogy se megy, legalább a hithű Péterre hatni, hogy ne legyen üldözője, gyilkosa a pogány magyaroknak. [...] Vazult Kiss Ferenc játszotta olyan makacsnak, olyan acélkeménynek, olyan magyarnak, olyan irgalmatlanul magyarnak, amilyen csak ő tud lenni. A kö-

zönség megdermedve csodálta ezt az alakot, aki Kiss Ferenc művészetének erejével szinte több szimpátiában részesült, mint amennyit az író talán javára rótt.”⁸

Persze Vazul és István mellett szólni kell a „velenceiről” is. A 2024-es színpadi megoldás megfelelően viszi színre Orseolo Pétert mint a hatalomért minden eszközt és cselszövést, ha kell, árulást, külföldi segítséget is bevetni kész trónvárományost. Ezzel szemben a közönség szimpátiáját egyértelműen inkább a nyílt, vad, bárdolatlanul szókimondó, egyenesebb Vazul oldalára állítja. „Vazul herceg nem tud színlelni” – fogalmaz Sebös az I. felvonásban. „Álmatlan éjszakák szaggatják az agg keresztény király lelkét, mert szíve és hajlama a vad és pogány életet élő Vazulhoz láncolják, akitől azonban nemcsak a magyarságot, de elsősorban a kereszténységet félti.”⁹ Sík Sándor nem palástolja, hogy István unokaöccsét, Orseolo Péter herceget személyében kevésbé tartja alkalmasnak. Kereszténységében megnyugtató lehetne, de az állami függetlenségre nem jelent igazi, megnyugtató garanciát az ő személye.

„A király [...] Vazult óhajtja utódául, de tele van aggodalommal, mi lesz, ha Vazul alatt a pogányság felülkerekedik [...] Péter kereszténysége erős és biztos, de alattomos természetében nem bízik a király, attól is fél, hogy Péter hűbérül ajánlja az országot a császárnak, s ezzel örökre feláldozza függetlenségét.”¹⁰ István talán a dráma tényleges cselekvésre képtelen „Bánk báni” tragikus hőseként is értelmezhető. Gondolatai szinte katatonná merevítik, cselekvéseinek kísérleteit lepányvázák. Vele szemben erősen kontrasztos Vazul asztalt csapkodó, durva vitalitása és Orseolo Péter lágyabb, diplomatusabb ruganyossága, azonnal ugrásra kész, a konjunktúrára figyelő tettekészsége. „A szent király ennek a drámának nem cselekvő hőse, de bölcs és igazságos tükör, amelyben a magyarság örök és egy problémája megmutatkozik: őrizze-e a tradíciót, vagy alkalmazkodjék ahhoz a világhoz, mely őt körülveszi? Szent István korában ez a probléma a kereszténység és az ázsiaiáság között robbantja ki a harcot. [...] István király akaratára és közreműködésére nélkül fejlődnek az események. Péter herceg István hozzájárulása nélkül készíti elő a palotaforradalmat.”¹¹

Szörényi és Bródy rockoperája szintén tele van élénk tánckoreográfiával, mozgással, aktivitással, változatossággal, műfajából adódóan fülbemászó dallamokkal is. Sík Sándor drámája nyilván statikusabb. Szinte tézis-, eszme- vagy párbeszéd-dráma. Az igazi „aktus” a dialógusokban jelenik meg, ezek teremtik meg a drámai feszültséget, és sodorják a színpadi eseménysort. Szinte a dikció válik akcióvá. John Langshaw Austinnak, a híres analitikus nyelvfilozófusnak beszédaktus-elmélete juthat eszünkbe, miszerint a beszéd nem csupán verbalitás, hanem cselekvés is, amelyet az információátvitel segítségével teremtünk meg. Sík drámájának igazi erőssége tehát a verbalitás. Kevésbé kínál konkrét színpadi akciókra lehetőséget, a koncepcióra nem épül erős cselekmény. Az István és Vazul közötti feszültség is eszmei, retorikai, tézis-szerű megoldásokat kínál, eszmei-világnézeti és politikai polémia formájában. „A dráma nem fejlődik ki, s befejezése költői ötlet ugyan, de nem fejezi be a témát, mert nem oldja meg sem a király, sem a korona kérdését. A költő nagy lendülettel, nemes eszközökkel küzd a témával, de nem tudja leküzdeni.”¹² István alakja méltóságosan, de statikusan áll, lelki tépelődése, őrlődése nem az akcióban expresszionálódik, hanem költőileg és retorikailag. Vazul az akcióhős, a dinamikus figura. Mint már említettük, úgy érezzük, mintha ő lenne a drámának talán Sík Sándor által is szándékolta igazi hőse. „Eszmék harcolnak egymással, illetve eszmékhez hozzámagasodott emberek: a pogány Vazul és a keresztény István. Mindaz, ami körülöttük történik – Aba óvatos ravaszkodása, Péter résen állása, sürgése, forgása, az udvari emberek egymást próbálgató szócsatája, Gyöngy asszony

(Vazulné) sakkhúzásai stb. –, igazán csak a legszűkösebb környezetrajz, hiszen végül is, a legnagyobb dolgok is sokszor kicsi körülmények között történnek meg. A hangsúly István és Vazul alakján van, és ők mint szimbólumok túlnőttek minden realiztikus ábrázoláson.”¹³

Sík Sándornak tehát nehéz feladata volt a két szereplő ábrázolásával, de úgy vélem, sikeresen megoldotta. Talán nem is az ábrázolás okozott nagy kihívást, hanem a megelevenítés. Amikor a Szegedi Színház felkérte, hogy a Fogadalmi-templom szentelési ünnepére drámát írjon Imre hercegről, ő inkább a már 1925 óta őt foglalkoztató témát, Szent István figurájának drámai megjelenítését ajánlotta a rendezőnek. Úgy vélte, Imre legendás és Istvánnál légiesebb alakjáról inkább csak misztériumot vagy oratóriumot lehetne írni, Istvánról viszont igazi drámát. Amikor azonban 1931 és 1933 között a szegedi *István király* drámát jelentősen kibővítette, megfogalmazott egy olyan dialógust is, amelyben István a halott Imre szellemével beszélget. A kéziratnak ez a kihagyott része a budapesti piarista levéltárban őrzött hagyatékban maradt fenn.¹⁴ De Sík Sándor maga is érezte, hogy Imre szerepeltetése megtörné, a kegyességi legenda vagy a már említett hagiografikus misztérium világába kapcsolná át a drámai cselekményt, ezért saját kezűleg húzta ki az Imre–István-dialógust mint nem történelmi drámába való betétet. Istvánt viszont sikerült leemelnie a korábbi századokban felépített szent király jámbor, heroikus, magasztos, patinás szobortalapzatáról, és érző, tépelődő, hús-vér szereplőt formált belőle, akivel a modern közönség is együtt tud gondolkodni és érezni. Vazulnak pedig egyébiránt meglehetősen a múlt kódébe vesző történelmi személyét a szereplő saját belső eszmevilágát és értékrendjét bemutatva, szinte személyiségén belül láttatva hozta az olvasó vagy néző számára befogadhatóvá, átérezhetővé, átélhetővé. Úgy vélem, Sík Sándor megbirkózott a vállalt, ám nem könnyű feladatával. A ma emberének is jelenthet adekvát szellemi találkozást vagy felismerésélményt a két nagy szereplőnek, Istvánnak és Vazulnak személye és gondolkodásmódja, motivációik. Ráadásul a mellékszereplők némelyike is elgondolkodtathatja, megszólíthatja az olvasót-nézőt (Gizella, Gyöngy és Orseolo Péter minden bizonnyal). A ma emberét is képes bevonni akár a könyv, akár a legújabb, 2024. márciusi előadás... és egyúttal talán Sík Sándor más színműveiről (*Alexius, Zrínyi, A boldog ember inge, Az égig érő torony...*) vagy verseiről is lefújhatnánk a feledésnek immár évtizedek óta ráarakódott porát.

JEGYZETEK

¹ Sík Sándor, *István király. Tragédia három felvonásban*, Szent István Társulat, Budapest, 1934.

² SZÉKELY MOLNÁR Imre, *Sík Sándornak Szent István királyról írt tragédiáját...*, Szegedi Új Nemzedék, 1930. október 5.

³ Új Nemzedék, 1930. október 15., 8.

⁴ IVÁN Mihály, *Nemzeti Ujság*, 1933. november 26.

⁵ *Budapesti Hírlap*, 1930. december 3., 16.

⁶ *Sík Sándor nagy történelmi drámájáról*, *Magyarország*, 1933. december 3., 20.

⁷ *A Mai Nap*, 1933. december 5.

⁸ p. b., *Budapesti Hírlap*, 1933. december 6., 9.

⁹ BERKES Imre, *Függetlenség*, 1933. december 6., 6.

¹⁰ KÁLLAY Miklós, *Nemzeti Ujság*, 1933. december 6.

¹¹ PÜNKÖSTI Andor, *Ujság*, 1933. december 6., 10.

¹² *Tükör*, 1934. január, 68.

¹³ VAJTAI István, *Magyar Kultúra*, 1934. II. félév, 300–301.

¹⁴ Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, IV.133, Sík Sándor-gyűjtemény, 1. Saját kéziratok, 88:c *István király* (II.dolgozás, fogalmazványok), ff.129–137; uo., 88:d: *István király* (II.dolgozás, tisztázatlan töredékei), ff.38–41. Kimaradt részek.